

Република Србија
ЗАВОД ЗА ВРЕДНОВАЊЕ КВАЛИТЕТА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА
Фабрисова 10, Београд

**ЕВАЛУАЦИЈА ПРОГРАМА И КОМПЕТЕНЦИЈА
НАСТАВНИКА ИСЛАМСКЕ ВЈЕРОНАУКЕ
(ILMUDDIN)**

Београд, 2013

ЕВАЛУАЦИЈА ПРОГРАМА И НАСТАВЕ

ИСЛАМСКЕ ВЈЕРОНАУКЕ

Основни подаци о евалуацији

У складу са дописом Министарства просвете, науке и технолошког развоја, бр. 611-00-01945/2012-06, у коме од Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања захтева спровођење евалуације реализације наставе обавезних изборних предмета у образовном систему Србије, јер је, како је наведено, потребно системско унапређивање програма оба предмета и повећање компетенција наставника, утврђена су **два предмета евалуације**:

- квалитет наставних програма за предмет Верска настава у свим разредима у основној и средњој школи и
- компетенције наставника који реализују предмет Верска настава у основној и средњој школи.

Сврха евалуације је унапређивање наставних програма предмета Верска настава у основној и средњој школи и развој компетенција наставника који остварују овај предмет, а на основу релевантних података о испитивању квалитета програма овог предмета и података о испитивању компетенција наставника и њихових потреба за стручним усавршавањем и подршком.

Квалитетом програма Исламске вјеронауке у основној и средњој школи и другим питањима од значаја за квалитет овог наставног предмета, бавили су се наставници Исламске веронауке у дискусионој групи која је одржана 4. јуна 2013. године у Новом Пазару у просторијама Регионалног центра за професионални развој запослених у образовању. Рад групе водила су два представника Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања, у складу са утврђеном методологијом евалуације. Коришћена су три истраживачка инструмента – упитник и скала процене за наставнике и образац за унос и анализу података са дискусионе групе. Уз извештај су приложени упитник и скала процене (Прилог 1).

Позиву на дискусиону групу одазвало се 18 наставника Исламске вјеронауке који остварују ову наставу у основним и средњим школама (на почетку их је било 19, али је један учесник због обавеза убрзо напустио скуп (Прилог 2 - списак учесника). Они су, као истакнути наставници, предложени од стране Ријасета Исламске заједнице Србије. У разговору и интерактивним активностима учествовало је девет жена и девет мушкараца, који у већини имају мање од пет година искуства у овом послу, што значи да се ради о наставницима који се налазе на почетку професионалног напредовања у наставничкој професији. Свим учесницима наставни рад је примарни посао, а не допунски ангажман.

1. Процена квалитета програма и квалитета наставе Исламске вјеронауке

Наставници, учесници у дискусији, бавили су се анализом квалитета програма Исламске вјеронауке за све разреде у основној и средњој школи. У циљу прикупљања што прецизнијих информација о потребама за унапређивање ових програма, анализа је вршена на основу четири критеријума који су били коришћени у процени квалитета тема за одређени узраст. Свака тема процењивана је у односу на адекватност садржаја, примереност узрасту, занимљивост за ученике и ревелантност за остваривање циљева предмета. Процене су пратила образложења наставника која су коришћена у квалитативној анализи.

1.1. Процена квалитета програма за основну школу

У **првом разреду** само се за две теме указује на одређене мањкавости (*Увод* и *Божји посланик а. с. и унуци*). Према мишљењу наставника Тема *Увод* није занимљива ученицима јер је предвиђена на почетку године када су ученици у периоду адаптације. Тема *Божји посланик а. с. и унуци* није примерена узрасту, јер је преобимна, због чега је недовољно времена за рад и комуникацију, па се предлаже да буде део програма за други разред. Наставници сматрају да су сви програмски садржаји за први разред важни за достизање циљева наставе и да су адекватно распоређени у оквиру програмских целина (тема).

У **другом разреду**, као најпримереније узрасту, издвојене су теме *Исламски шарти*, *Намаски шарти*, *Саставни дијелови намаза* и *Исламски Мубарек дани*, а за Тему *Ислам у нашој земљи* предлаже се прилагођавање садржаја условима живота у Србији, а не у БиХ. За ученике су, према мишљењу наставника, најзанимљивије теме *Поносиш ли се својим именом*, *Окретање према кибли*, *Исламски Мубарек дани* и *Ислам у нашој земљи*, а Тема *Човјек Аллахово џ. Ш. најљепше створење* није занимљива јер не одговара узрасту ученика овог разреда. У Теми *Једино Аллах зна скривено* постоје мањкавости у вези са изабраним причама, које нису примерене теми, па су наставници током рада кориговали садржаје. У целини гледано, све теме за овај разред су важне и усмерене су ка остваривању циљева наставе.

У **трећем разреду**, као најпримереније узрасту, издвојене су теме *Понашање при јелу и пићу*, *Важност времена у животу верника*, *Дужности према самом себи* и *Намаски шартови – припрема за намаз*, јер наставници сматрају да „ученици морају поседовати знање о понашању, хигијени и дужностима према Господару“. Као најзанимљивије издвојене су теме *Три правила о клањању дневних намаза*, *Аллах џ.ш. је Створитељ природе*, *Муслимани једу здраву и чисту храну* и *Мухамед а.с. у племену Бену Сад*, али наставници процењују да су и остале теме интересантне ученицима овог разреда. У темама *Намаски шартови – припрема за намаз*, *Намаски рукнови – саставни дјелови намаза*, *Три правила о клањању дневних намаза* и *Пет дневних намаза* садржаји су

најадекватнији у односу на тему. Што се тиче важности тема за постизање циљева наставе издвајају се теме *Аллах њ.ш. је створио човека у најлепшем облику, Аллаh њ.ш. се куне временом и Аллаh њ.ш. је створио дан и ноћ, сунце, мјесец и звијезде*. Програмски садржаји нису стварали проблеме у наставном раду, осим што се истиче важност услова за квалитетно остваривање програмских захтева, а они у школама нису оптимални.

У **четвртом разреду** најпримереније узрасту су теме *Однос према родитељима, Однос Посланика према породици, Какав је био Мухамед а.с. као као личност и Вриједност заједничког обављања намаза*, јер се у њима истиче породица као фактор у васпитању детета. Као непримерену узрасту наставници издвајају тему *Однос према сирочићима*, јер сматрају да постоји опасност од повређивања осећања деце без родитеља. Наставници сматрају да су за ученике посебно занимљиве теме *Улога и важност породице у Исламу, У каквим приликама је рођен и где је живео Божји посланик и Како су становници Медине прихватили Ислам и муслимане*. Најадекватнији садржаји и активности су у темама *Однос према родитељима, Однос према браћи и сестрама, Однос према осталим члановима породице и Однос према заједници у којој се живи*. Наставници сматрају да су теме *Какав је био Мухамед а.с. као личност, Која је вриједност заједничког обављања намаза и Које су основне дужности родитеља према дјец*и најважније за постизање циљева предмета, јер „ученици развијају способност за одговорно обликовање односа једних према другима“.

У **петом разреду** најпримереније узрасту су теме *Намаз-молитва и Темелне исламске дужности*, а тема *Дужности муслимана према себи и породици*, према мишљењу наставника више одговара узрасту седмог и осмог разреда. За ученике су најзанимљивије теме *Имански шарти, Основни увјети за исправност намаза и Саставни делови намаза*, јер имају практични значај за ученике, а они активно учествују у реализацији часа. Најмање занимљиве ученицима су теме *Дужности према исламској заједници и Склапање брака: Рад и привређивање*, јер их ученици петог разреда не разумеју. Најадекватнији садржај и активности су у теми *Имански шарт*, јер „у су потпуности адекватни за развијање свјести о Богу као створитељу“. Постизању циљева предмета највише доприноси тема *Намаз*, према процени наставника. Теме *Склапање брака и Дужности према исламској заједници* потребно је преместити у програм за осми разред или за средњу школу.

У **шестом разреду** као најпримереније узрасту издвојене су теме *Неке од особина вјерника и Посланство*, а као најмање примерена узрасту тема *Вјерник као супружник и родитељ*. Наставници сматрају да су ученицима најзанимљивије теме *Посланство и Рамазански обичаји, јер „дјеца воле приче о посланицима“*. Најмање занимљива ученицима је тема *Сврха намаза*, при чему наставници указују на то да је „сувопарно обрађена у уџбенику“. Теме *Вјерник чува еманет, Вјерник се богати знањем и Вјерник води бригу о поступцима* имају најадекватније садржаје и активности, што се не може рећи за тему *Вјерник као супружник и родитељ*. За постизање циљева предмета најважније су теме *Намаз и Пост*, јер су у функцији практичне примене вере, а најмање

је важна тема *Вјерник као супружник и родитељ*, јер није примерена узрасту, тако да се циљеви не остварују. Ова тема се предлаже за изучавање у средњој школи.

У **седмом разреду**, према мишљењу наставника, најпримереније узрасту су теме *Имански шарти (дужности)*, *Исламски шарти (дужности)*, *Гријеси*, *Теуба* и *Дова*, јер представљају основу вере, а није издвојена ниједна тема која је непримерена узрасту. Најзанимљивије ученицима су теме *Гријеси* и *Теуба* због блиске везе са реалним животом и чувања од порока у друштву, а ниједна тема није издвојена као посебно незанимљива. Најадекватније садржаје и активности имају теме *Имански шарти (темељи вјеровања)* и *Исламски шарти (дужности)*, а најважније за постизање циљева предмета су теме *Имански шарти*, *Исламски шарти*, *Намаз*, *Гријеси*, *Теуба* и *Дова*, јер омогућавају „спајање теорије и праксе“. Наставници указују на то да тема *Ценазе намаз* већ постоји у програму за четврти и шести разред и да није потребно да се изучава и у седмом разреду.

У **осмом разреду** најпримереније узрасту су теме *Шехадет*, *Кур'ан* и *Хадис* и *Исламски бонтон*, а најмање примерене су *Муслимански правци*, *Тесавуф*, *Шиизам* и *Ислам и муслимани у нашој земљи*, јер више одговарају средњошколском узрасту ученика. Најзанимљивије ученицима су теме *Кур'ан* и *Хадис*, *Прва четворица халифа* и *Великани ислама*, а најмање занимљиве су *Објављене књиге* и *Тесавуф*, *Шиизам* због термина који су тешки за разумевање. Најадекватније садржаје и активности имају теме *Кур'ан* и *Хадис* и *Исламски бонтон* јер „развијају исправну свијест о Богу као створитељу“. Наставници сматрају да постизању очекиваних циљева највише доприносе теме *Кур'ан* и *Хадис* и *Исламски бонтон*, јер развијају исправан поглед на свет. Теме *Тесавуф* и *Шиизам* више одговарају узрасту средњошколаца, а тема *Објављене књиге* се непотребно понавља.

1.1.1. Препреке и изазови у остваривању програма Исламске вјеронауке у основној школи

Наставници који остварују наставу у првом циклусу основне школе нису навели препреке и изазове који би се могли повезати са квалитетом програма, осим за поједине теме које захтевају више времена за реализацију. Углавном указују на неповољне услове за рад у школама. Што се тиче другог циклуса основне школе, наводе се исти проблеми, али се указује и на проблеме у вези са недисциплином и незаинтересованошћу ученика, јер су часови верске наставе углавном последњи у распореду часова.

1.1.2. Препоруке за унапређивање програма Исламске вјеронауке у основној школи

Наставници су дали конкретне предлоге за унапређивање програма само за шести разред и предлажу да се уведе учење Куранског писма.

1.2. Процена квалитета програма за средњу школу

У **првом разреду**, према мишљењу наставника, учесника у евалуацији програма, све теме су примерене узрасту. Они своје мишљење образлажу тим што дате теме омогућавају упознавање са основама вере и дају шири оквир у односу на стечено знање у основној школи, тако да постоји надоградња наученог. Због тога ови наставници сматрају да су и све теме занимљиве ученицима, јер омогућавају „комплетно познавање живота Божијег Посланика а.с. са основама вјере и њено практиковање је услов за добро развијање личности“. Садржаје у оквиру тема такође процењују као адекватне, јер „је свака наставна јединица услов за добро васпитање исламске личности“. Слично мисле и о функционалности тема у односу на постављене циљеве предмета и наводе следеће: „Теме су битне и за постизање циља предмета, јер свака од њих нуди другачије виђење на живот првих вјерника, и њихов развој и поређења са захтевима данашњих муслимана“.

У **другом разреду**, према мишљењу наставника, најпримереније узрасту су теме *Законодавство у исламу, Судство и извори исламског права, Насљеђивање у исламу и васијет (тестамент), Жена у исламу, Дужности и права жене у исламу и Свакодневни живот муслимана (раћање, почетак живота)*, јер омогућавају развој личности на основу познавања основних начела вере. Као теме које су најзанимљивије ученицима издвајају се *Жена у исламу, Дужности и права жене у исламу, Брак, остали обичаји и смрт и Храна, пиће, одијевање и фризура*, јер „постоји заинтересованост ученика за живот жене и њено поређење са данашњом савременом женом“. Најмање занимљива тема ученицима је тема *Правни систем ислама (правна наука, писани устав)*. Што се тиче процене адекватности садржаја у оквиру тема, учесници сматрају да су сви садржаји адекватни и да су активности за ученике добро осмишљене. Исто тако, сматрају да су све теме важне за постизање циљева предмета, јер „омогућавају упознавање са свим детаљима вере“.

У **трећем разреду**, као најпримереније узрасту процењене су теме *Дин (религија) и вјера, Tawhid - исламски монотеизам, Шта је религија и Различити аспекти проучавања религија*, због „познавања вјере и упознавања са људима који су вјеру стекли, њиховим навикама и методама ширења вјере и њена спрега са друштвом“. Најзанимљивија ученицима је тема *Tawhid - исламски монотеизам* због тога што омогућава ученицима да се „упознају са животом Посланика и начином ширења вјере“. Све теме имају адекватан садржај и детаљно су обрађене, а такође су и све важне за постизање циљева предмета.

У **четвртном разреду** најпримереније узрасту су теме *Шта је Ибадет, Однос религије и материјализма, Вјеровања и обичаји, Ехлу-у-китаб (Јудаизам, Крићанство) и Ислам*, јер обрађују важна питања вере. Најмање примерена узрасту је тема *Шта је филозофија и која је њена улога и Основни исламски шарти*, јер се већ обрађују у претходним разредима. Наставници сматрају да су за ученике најзанимљивије теме *Вјеровања и обичаји и Шта је Ибадет и сврха Ибадета*, јер су „због околине у којој

живимо деца су заинтересована за спој обичаја који владају у друштву са исламским обичајима и Ибадетом“. За тему *Шта је филозофија и која је њена улога у вјери* сматрају да је најмање занимљива ученицима, јер „сама помисао на филозофију ученика тера на размишљање о нечему што не би требало да има спрегу са исламом“. Најадекватнији садржаји и активности су у оквиру тема *Шта је Ибадет* и *Ко су слѣдбеници књига*. Ови наставници сматрају да је „због развоја муслиманске личности потребно је често говорити о значају Ибадета, као и упознавање са слѣдбеницима књиге“. Све теме процењују као важне за постизање циљева предмета јер је „за развој комплетне личности о исламу потребно је да муслиман буде упознат са свим што му вјера нуди и пружа“.

1.2.1. Препреке и изазови у остваривању програма Исламске вјеронауке у средњој школи

Наставници, учесници у дискусији нису навели ниједну препреку са којом се суочавају о остваривању програма, а да је повезана са садржајем програма.

1.2.2. Препоруке за унапређивање програма Исламске вјеронауке

Све наведене препоруке, за сваки од четири разреда средње школе односе се на повећање фонда часова. Будући да се ради о фонду који је утврђен наставним планом и програмом, потребно је учинити промене у реализацији програма, чиме би се допринело ефикасности у раду. Од наставника се очекује да у постојећим оквирима учине све да се програм оствари у целости и на најбољи начин.

2. Процена компетенција наставника Исламске вјеронауке

На основу скале процене за самопроцену наставничких компетенција које се сматрају важним за квалитетно остваривање верске наставе, дошло се до података о томе како наставници Исламске вјеронауке виде себе као стручњаке за овај предмет. За сваку ставку у скали процене наставници су се опредељивали за одговор, који, према њиховој процени, највише одговара стварности, при чему су могли да изаберу један од следећих одговора: *1 – треба ми много помоћи, 2 – треба ми помоћи, 3 – компетентан сам, 4 – веома сам компетентан*. Ставке представљају специфичне компетенције које су груписане у три кључне компетенције, а према просечним вредностима приказаним у Табели 1 може се закључити да наставници верске наставе имају много поверења у своје компетенције, а највише у компетенције за наставну област, предмет и методику наставе.

Табела 1. Самопроцена кључних компетенција наставника Исламске вјеронауке

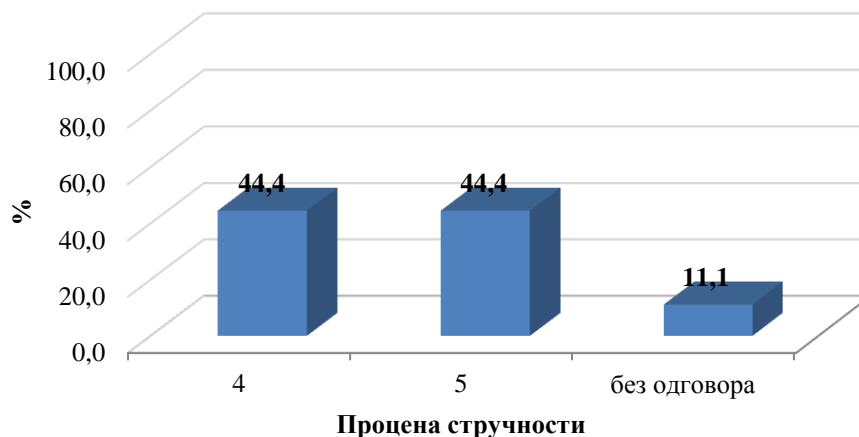
Компетенције наставника верске наставе	N	AS
Компетенције за наставну област, предмет и методику наставе	19	3,57
Компетенције за поучавање и учење	19	3,36
Компетенције за подршку развоју личности ученика	19	3,36

N – број испитаника, AS – просечна вредност

Међутим, анализа података приказаних у Прилогу 2, показује да постоје специфичне, односно појединачне компетенције које захтевају унапређивање. Део испитаника процењује да им је потребна помоћ у познавању и разумевању психичког, емоционалног и социјалног развоја ученика и у пружању подршке ученицима из осетљивих друштвених група. Један до два испитаника проценили су да нису довољно умешни када је у питању подршка развоју личности ученика.

Највећи број испитаника опредељује се за категорију одговора *компетентан сам* (на 15 од 24 ставке), док је на девет ставки већина испитаника у категорији *веома сам компетентан*. Овај налаз указује на то да су самопроцене веома позитивне и да се довољно не увиђа потреба за додатним усавршавањем и учењем у односу на све три кључне компетенције и појединачне компетенције у оквиру њих.

Као додатни налаз претходном додајемо и самопроцену наставника о стручности за извођење наставе. На *Графикону 1* приказани су резултати ове самопроцене.

Графикон 1. Самопроцена стручности за квалитетну реализацију програма предмета Исламска веронаука.

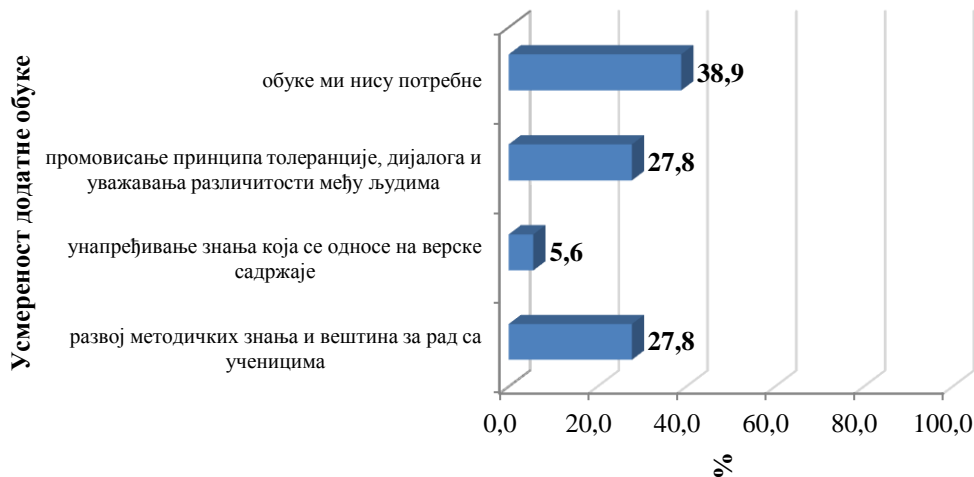
Може се видети да велика већина испитаника сматра да су компетентни и да нема много простора за унапређивање компетенција (углавном оцене 4 и 5 као највише). Индиректно се може закључити да наставници имају поверења у своје знање и стручност, што је важан предуслов за успешан рад (није било одговора са оценама 1, 2 и 3).

2.1. Стручно усавршавање наставника Исламске вјеронауке – стање и потребе

У вези са степеном развијености компетенција су и савладане обуке, а трећина испитаника их није имала, што је индикативан податак, посебно у околностима када се у наставу уводе почетници. Трећина испитаника је похађала обуке у организацији министарства надлежног за питања образовања и у организацији Цркве. Индикативно је и то што не сматрају сви испитаници да сваки наставник верске наставе пре него што започне рад у школи треба да савлада обавезне обуке, што говори о томе да не увиђају довољно специфичности и одговорности посла који обављају. О мотивацији наставника Исламске вјеронауке говори податак из истраживања да је око две трећине њих похађало и додатне програме из каталога одобрених програма стручног усавршавања, а који су били значајни за квалитет наставе. Ради се о следећим обукама које је навело 12 испитаника:

- Подршка развоју верске наставе (5)
- Методе оцењивања и вредновања ученика (1)
- Угледни часови (1)
- Семинар за васпитаче (1)
- Српски и босански језик (1)
- Семинари без тачног назива (3).

Дакле, ради се о незнатном броју тема и семинара, који се односе само на неке аспекте наставе. У сагласности са овим резултатом је и резултат анкете на питање о обукама које су у овом тренутку најпотребније наставницима Исламске вјеронауке. *Графикон 2* показује да значајан проценат наставника сматра да им обуке нису потребне. Од понуђених одговора нико није изабрао одговор да су му потребне обуке за праћење напредовања ученика и вредновање, што је веома актуелна тема.

Графикон 2. Расподела одговора на питање „Која обука Вам је у овом тренутку најпотребнија?“

С друге стране, наставници имају веома конкретна очекивања од доносилаца одлука и наводе да су им потребне различите врсте помоћи и подршке на нивоу система, које ће бити у функцији осигурања квалитета верске наставе. Они очекују помоћ у следећем:

- Обука за рад са децом по ИОП-у
- Подршка у информатичким знањима и вештинама
- Припрема тестова за проверу знања
- Достављање готових припрема за наставника
- Повезивање наставника верске наставе са осталим наставницима
- Укључивање у рад школе
- Побољшање техничких услова у школи – ЦД, медија плејери, графоскопи...
- Обезбеђивање учионица/кабинета за верску наставу.

Према наведеном може се закључити да постоје веома конкретне потребе, али да постоји и дубоко неразумевање одређених елемената наставе (наводи се да су потребни тестови, готове припреме). Наставници који разумеју своју улогу и значај и желе да унапреде рад не прибегавају готовим решењима, јер је свака група ученика специфична, као и услови у којима се настава остварује. Из осталих потреба може се сагледати тежња за квалитетнијим укључивањем у рад школе и жеља за прихватањем од стране осталих наставника.

3. Наставничка перцепција предмета Исламска вјеронаука

Дискусија о квалитету верске наставе са наставницима започета је активношћу у којој су они изражавали свој доживљај овог предмета – шта он за њих значи, каква осећања имају када је у питању предмет и њихово ангажовање у школама.

Лични доживљаји Верске наставе који су представили учесници дискусионе групе говоре о томе да сви имају позитивна осећања и перцепције у вези са овим предметом. У односу на садржај представљених личних доживљаја, могу се формирати следеће категорије одговора (коментара):

1. Осећање личне испуњености и сатисфакције, обављање друштвено корисног посла – 6 испитаника
2. Добити за ученике у погледу развоја квалитетне личности, васпитни утицај на младе – 5 испитаника
3. Допринос ширем друштвеном контексту – промовисање система вредности, филозофије, духовно уздизање, ширење љубави и сл. – 8 испитаника.

Дакле, према овим резултатима може се закључити да, када су у питању наставници Исламске вјеронауке, постоји позитивна мотивација и позитивна основа за остваривање предвиђених задатака. За доносиоце одлука је важно да учине све што је потребно да не дође до пада мотивације наставника и да их подрже у њиховом веровању да учествују у друштвено важним пословима.

Као илустрацију приказујемо неке записе наставника:

- *Вјеронаука је идеално решење да се деца науче о својој вјери о свом понашању и о свом животу.*
- *Вјеронаука представља љубав према вјери и жељу за учењем о вјери.*
- *Дисциплина, тачност, свестрано образована личност.*
- *Вјеронаука – потреба ради среће и толеранције једних према другима.*
- *Задовољство, привилегија, част, захвалност.*
- *Мисија коју требамо спровести.*
- *Одушевљен сам комуникацијом са децом, њиховим визијама и питањима али забринута због опште незаинтересованости за напредовањем.*
- *Са аспекта вјере поносим се собом што сам учесник у формирању комплетне личности дјетета који ће бити користан члан друштва.*
- *Осећање личне испуњености, сатисфакције и перманентног труда зарад личног задовољства и осећања припадности. Остваривање циља да се буде друштвено користан.*

С друге стране, **перцепција доживљаја околине** је нешто другачија, односно, није тако позитивна. Од 19 одговора, трећина садржи процену да околина овај наставни предмет не доживљава позитивно, односно да постоји уверење да предмет оптерећује ученике, да они губе време на овим часовима и да верске садржаје треба учити у верским објектима. Остали одговори указују на то да постоји процена да околина у већини подржава остваривање предмета Верска настава. Сви позитивни коментари могу се, према садржају, груписати у следеће категорије:

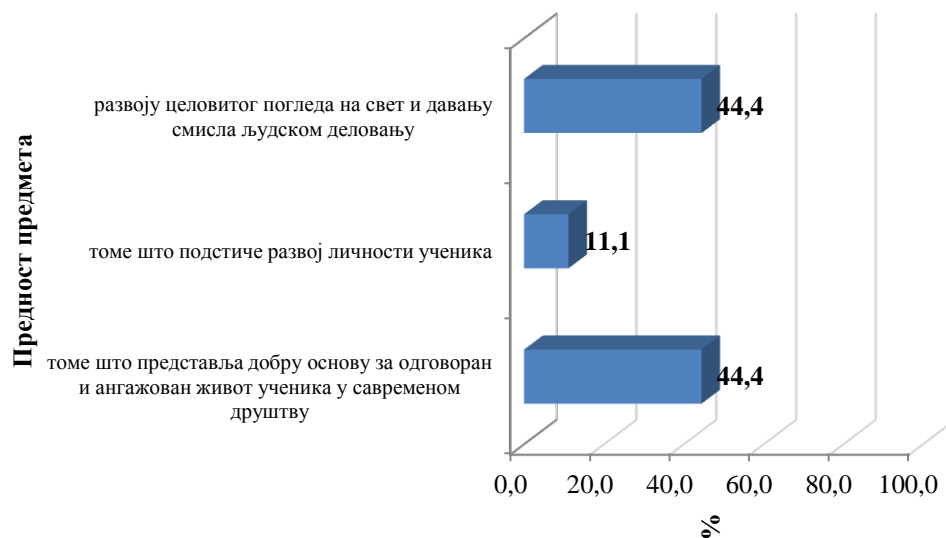
- Околина подражава предмет и наставнике Верске наставе.
- Родитељи су задовољни јер њихова деца добијају знања о својој вери.
- Верска настава доприноси васпитању деце и младих.

Према овим резултатима може се закључити да не постоји апсолутна подршка околине, јер постоји и мишљење да верским садржајима није место у школи, а да постојеће решење додатно оптерећује ученике. Добијени резултат треба да послужи доносиоцима одлука када је у питању Верска настава да дођу до оптималних решења која ће задовољити највећи број ученика и корисника.

Одговори као илустрације:

- *Задовољни појединци у великој жељи за новим информацијама.*
- *Позитивне реакције околине.*
- *Подршка родитеља и колега.*
- *Сви су презадовољни (колеге, родитељи, ученици).*
- *Околина је мишљења да је Веронаука добра за различита гледишта, одгоја, познавања вјере и понашања.*
- *Ја бих вјеронауку вратио у вјерске објекте. Пак неки осећају задовољство.*
- *Лицимјерно, потцењивачки, баш их брига, врло мала подршка.*
- *Оптерећење, губитак времена, необавезност, захвалност.*
- *Околина то доживљава као губљење времена.*
- *Велики број сматра да је вјеронаука још једна од обавеза ученицима.*
- *Свакако да друштво очекује много више од предмета веронауке.*
- *Олако схватање вјерске науке у глобалу, и интензивно деградирање вјеронауке без обзира на вјерску припадност.*
- *Вјеронаука је за неке небитна ,јер „могу“ да уче о вјери у џамији или цркви.*

Готово сви испитаници увиђају васпитни значај предмета Верска настава и дају му предност у односу на образовни значај у ужем смислу, о чему говоре подаци у *Графикону 3*. Ниједан испитаник није се определио за одговоре да је предност учења овог предмета у методама рада, садржајима и у начину вредновања.

Графикон 3. Предности учења предмета Верска настава према мишљењу наставника

О мотивацији ових наставника за рад у верској настави говори податак о томе да би само један напустио овај посао у школи и то због тога што сматра да је посао неизвесан (немогућност сталног запослења у школи). Остали наставници, који су мотивисани да наставе са послом, дају образложења која се, према сличности садржаја, могу груписати у следеће категорије одговора:

- Потреба да се допринесе развоју деце, животни позив – 10
- Жеља за професионалним напредовањем – 5.

4. Сумарна оцена квалитета Исламске вјеронауке

Путем скале процене, која је примењена индивидуално, наставници Исламске вјеронауке изразили су своје мишљење о најважнијим аспектима верске наставе коју остварују: целина и елементи предмета, садржај програма, капацитети наставника, приручници, услови, начин припремања и рада у настави и др (Табела 2).

Табела 2. Расподела одговора испитаника о најважнијим аспектима верске наставе

ТВРДЊЕ	%				
	уопште се не слажем	углавном се не слажем	углавном се слажем	У потпуности се слажем	без одговора
Знања и вештине из иницијалног образовања омогућавају ми да стручно остварујем предмет Верска настава.	0,0	0,0	33,3	66,7	0,0
Није ми потребна посебна обука за реализацију предмета Верска настава.	5,6	11,1	33,3	44,4	5,6
Програми Верске наставе су занимљиви за ученике.	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0
Програми Верске наставе су инспиративни за наставнике.	0,0	0,0	66,7	27,8	5,6
Уџбеници и приручници за верску наставу које користе ученици су квалитетни.	11,1	33,3	33,3	22,2	0,0
За успешан рад неопходни су приручници за наставнике.	5,6	22,2	16,7	55,6	0,0
Захтеви који се постављају пред ученике у верској настави нису примерени њиховим могућностима.	50,0	38,9	11,1	0,0	0,0
Оно што ученици уче у оквиру Верске наставе подстиче развој њихове личности.	0,0	0,0	5,6	94,4	0,0
Оно што ученици уче у оквиру Верске наставе представља добру основу за одговоран и ангажован живот ученика у савременом друштву.	0,0	0,0	16,7	83,3	0,0
Циљеви предмета Верска настава су јасни и разумљиви.	0,0	0,0	22,2	77,8	0,0
Предвиђено време за активности предмета Верска настава је добро одмерено.	16,7	33,3	38,9	11,1	0,0
Програми Верске наставе су погодни за индивидуализован приступ у раду са ученицима.	0,0	5,6	55,6	38,9	0,0
У школи имам одговарајуће услове за активности у настави овог предмета.	16,7	33,3	38,9	11,1	0,0
Активности у оквиру Верске наставе су сложене за извођење у групи.	27,8	38,9	27,8	5,6	0,0
Овај предмет пружа могућност да се успешно мере остварени резултати рада појединца.	0,0	11,1	61,1	27,8	0,0
За непосредну припрему реализације часова Верске наставе потребно је много напора и времена.	11,1	50,0	16,7	22,2	0,0
Остали наставници у мојој школи уважавају значај предмета Верска настава.	5,6	16,7	44,4	33,3	0,0
Један час недељно је довољан за остваривање циљева и исхода овог предмета.	55,6	38,9	0,0	5,6	0,0
Реализација овог предмета подразумева примену различитих метода и техника рада.	5,6	0,0	27,8	66,7	0,0
Ефекти Верске наставе примећују се код већине ученика који похађају овај предмет.	0,0	0,0	33,3	66,7	0,0

У анализи и тумачењу приказаних података потребно је имати у виду да су ставке: *Захтеви који се постављају пред ученике у настави ВН нису примерени њиховим могућностима, Активности у оквиру ВН су сложене за извођење у групи и За непосредну припрему реализације часова ВН потребно је много напора и времена,* имале негативну конотацију. Уколико би се ставке из скале процене груписале према сродности садржаја, резултати би се могли приказати и на начин како је то урађено у Табели 3. За сваку групу ставки израчунате су просечне вредности (AS), тако да се може сагледати где су процене најпозитивније.

Табела 3. Дескриптивни статистички показатељи скале по групама ставки

	N	Min	Max	AS	SD
Компетенције наставника ВН	18	3,00	4,00	3,50	0,40
Квалитет наставног плана и програма ВН	18	3,33	4,00	3,62	0,25
Услови за квалитетно остваривање програма ВН	18	1,60	3,40	2,59	0,52
Квалитет реализације ВН	18	2,33	3,83	3,00	0,38

N – број испитаника, Min – минимална вредност, Max – максимална вредност, AS – просечна вредност, SD – стандардна девијација

У целини гледано, процентуална расподела одговора и просечне вредности на групама ставки показују следеће:

- На 14 од 20 ставки значајна већина одговора испитаника налази се у категоријама одговора *углавном се слажем* и *у потпуности се слажем*. Већина ових одговора (седам) односе се на програм, што значи да наставници сматрају да је програм квалитетан и да је у функцији остваривања циљева верске наставе. Ова процена сагледава се и у вредности за групу ставки о квалитету програма (3,62).
- Наставници разумеју значај посвећеног рада у планирању наставе и јасно им је да су за то потребна дидактичко-методичка знања и вештине. Ова процена сагледава се и кроз вредност за групу ставки о компетенцијама наставника верске наставе (3,50). Међутим, и овде је присутан став једног дела наставника да им обуке нису потребне.
- Најмање слагање испитаника је са ставкама о квалитету уџбеника и приручника и услова за остваривање наставе који постоје у школама. Ови испитаници се залажу за повећање фонда часова.
- Према расподели одговора на ставкама које говоре о наставном раду, може се видети да ови наставници немају проблема у остваривању индивидуализованог приступа и у праћењу напредовања ученика.
- Постоје проблеми у вези са предвиђеним временом за активности на часовима, што се види из процена наставника (око 50% сматра да предвиђено време није

добро одмерено). Овај налаз може се сматрати посебно важним за процес ревизије програма.

- Наставници нису задовољни условима који постоје у школама – 50% сматра да услови нису одговарајући.
- Готово сви наставници процењују да један час недељно није довољан за остваривање циљева и исхода наставе.

У целини гледано, према овим проценама, може се закључити да у програмима нису потребне значајније интервенције. Међутим, потребно је учинити додатне напоре да се код наставника развије мотивација за даље професионално усавршавање, што је један од услова да се постојећи програми учине још бољим и функционалнијим за остваривање циљева верске наставе.

У овом извештају приказани су веома конкретна запажања и примедбе наставника на квалитет програма, а дати су предлози за унапређивање. Они могу бити полазна основа у разматрању програма и доношењу одлука за измене и допуне. У сваком случају, добијени су подаци да на програмима треба радити и да они захтевају сталну проверу и тестирање, а све са циљем постизања најбољих резултата у настави. Према одговорима наставника Исламске вјеронауке о томе шта је кључно за унапређивање верске наставе у целини, може се уочити да постоји доследност испитаника када су у питању додатне обуке, јер их и овде не увиђају као приоритетну активност. Доследност не постоји када је у питању квалитет програма, јер се на овом питању половина испитаника изјашњава да је потребно унапређивање програма о коме су претходно говорили веома позитивно. Висок проценат одговора о промени начина оцењивања указује на тежњу да се мањкавости, по правилу, траже у другим аспектима, а не у сопственом понашању и раду. Промена начина оцењивања не мора бити фактор унапређивања наставе уколико се у самом наставном раду не учине побољшања, јер је оцењивање само једна од фаза наставе (Табела 4).

Табела 4. Расподела одговора испитаника на питање „Шта је, према Вашем мишљењу, кључно за унапређивање верске наставе?“

Понуђени одговори	№ ¹ одговори	% одговора	% испитаника
Унапређивање наставног плана и програма	9	27,3	50,0
Реализација додатних обука за вероучитеље	2	6,1	11,1
Повећање фонда часова	8	24,2	44,4
Примена другачијег начина оцењивања ученика	13	39,4	72,2
Нешто друго	1	3,0	5,6
Укупно	33	100,0	183,3

¹ Напомена за тумачење података из табеле: Испитаницима је пружена могућност да заокруже више понуђених алтернатива, због чега је број одговора (N=33) већи од броја испитаника. У колони % одговора изражен је проценат одговора на сваку алтернативу у односу на укупан број одговора. У колони % испитаника изражен је проценат испитаника који је заокружио сваку алтернативу (овај је већи од 100, јер су могли да заокруже више алтернатива).

У категорији *Нешто друго* дат је само један одговор и односи се на обезбеђивање наставних средстава, као и просторија за одржавање верске наставе. Дакле, и на овом питању наставници истичу проблеме у вези са неповољним организационо-техничким питањима за остваривање верске наставе у просторијама школа.

4.1. Додатни евалуативни налази о статусу предмета

На питање „Да ли сматрате да предмет Верска настава треба да се изучава у школама?“ сви испитаници су одговорили потврдно. Готово сви испитаници сматрају да предмет треба да се изучава као посебан предмет, а не међупредметно и то у свим разредима основне и средње школе (само два наставника су за интегрисани међупредметни приступ). Значајна већина је и за то да се промени статус предмета, да он постане обавезан и да се изучава у свим разредима.

Испитаници су јединствени у мишљењу о најадекватнијем начину оцењивања, јер сматрају да начин оцењивања треба изменити у нумеричко, што, према њиховом мишљењу, може допринети побољшању позиције предмета у школама. Само један наставник је за описно оцењивање у првом разреду, а сви сматрају да постојећи начин није добар. У овом случају, може се рећи да се ради о погрешној процени наставника, која је настала као последица сагледавања постојећег стања у школама, где се углавном учи за оцену или због оцене. У таквим околностима, суштинска промена позиције предмета не би се десила, јер би се радило о наметнутој мери и додатном притиску на ученике.

Закључна разматрања и предлози

Евалуативно истраживање о квалитету програма и наставе Исламске вјеронауке спроведено је уз уважавање партиципативног приступа, при чему је потребно нагласити да су наставници, учесници у истраживању, били веома заинтересовани, објективни и посвећени саговорници и аналитичари. Иако је првобитно планирано да се истраживањем обухвати већи број наставника, званичници Исламске заједнице Србије нису успели да обезбеде њихово учешће, због чега је одржана једна од планиране две дискусионе групе. Међутим, мотивација учесника да учествују у евалуацији и чињеница да су они предложени као најбољи наставници, чини се довољном осномом за обезбеђивање релевантних, објективних и поузданих налаза.

У складу са сврхом евалуације и утврђеним циљевима и предметом евалуације, обезбеђени су релевантни подаци од значаја за унапређивање квалитета програма и компетенција наставника. Испитаници су указали на веома конкретна места у програмима у којима је потребно извршити интервенције. Генерално, постоји процена да су програми Исламске вјеронауке добри, али да поједини делови отежавају рад наставника, да нису довољно у функцији предмета, да су неинтересантни ученицима или да су претешки за одређени узраст. Предлоге наставника потребно је уважити као полазиште у ревизији програма за одређене разреде.

Што се тиче компетенција, утврђено је да наставници разумеју значај квалитетног наставног рада, али нису јединствени у виђењу да је потребно континуирано учење да би се одговорило на потребе савремене школе. Имају јасне захтеве у вези са подршком коју очекују на системском нивоу, али није довољно присутно уверење да су потребне додатне обуке и лично ангажовање да би се унапредила настава.

У складу са наведеним, дајемо следеће предлоге:

- Потребно је започети процес ревизије наставних програма за предмет Исламска вјеронаука, на основу предлога који су настали у поступку ове евалуације. Коначан предлог за ревизију програма потребно је доставити Министарству просвете, науке и технолошког развоја на даље поступање.
- О приоритетима наставника који се односе на стручно усавршавање потребно је разговарати са представницима Министарства просвете, науке и технолошког развоја, ради разматрања могућности за организовање потребних обука, а у смислу постојеће подзаконске регулативе. Исламској заједници Србије препоручује се да размотри могућност пружања стручне, финансијске и логистичке подршке у вези са стручним усавршавањем наставника, ради обезбеђивања квалитетног образовања у оквиру предмета Исламска вјеронаука.

ДИРЕКТОР

мр Драган Банићевић

ПРИЛОЗИ

Tabela za upisivanje učenika

Naziv regionalnog centra	Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju
Datum održavanja	04.06.2013.
Mesto održavanja	Novi Pazar

Redni broj	Ime i prezime nastavnika	Ime škole	Mesto škole
1	Suada Hasanović	OŠ Stefan Nemanja	Novi Pazar
2	Lejla Tutić	OŠ Rifart Burdžović Tršo	Tutin
3	Semra Ujkanović Zeković	neraspoređena	Sjenica
4	Mevluda Novalić	OŠ Jovan Jovanović Zmaj	Novi Pazar
5	Admir Hadžić	EOS Lukare	Novi Pazar
6	Husejin Rašljanin	OŠ Jašanica	Novi Pazar
7	Hasima Vragić	OŠ Selakovac	Novi Pazar
8	Zijad Ademović	OŠ Dositej Obradović	Novi Pazar
9	Redžeb Jusufović	OŠ 12 decembar, Sjenica	Sjenica
10	Adnan Čatović	OŠ 12 decembar, Sjenica	Sjenica

Redni broj	Ime i prezime nastavnika	Ime škole	Mesto škole
11	Džavid Numanović	OŠ Lukare	Novi Pazar
12	Mirsad Hasanović	OŠ Đura Jakšić	Novi Pazar
13	Salko Đukić	Gimnazija	Novi Pazar
14	Mustafa Gološ	OŠ Rastko Nemanjić Sava	Novi Pazar
15	Mensur Zukorlić	Medresa	Novi Pazar
16	Heta Totić	OŠ Vuk Karadžić	Novi Pazar
17	Mujesira Ibrić	OŠ Medicinska OŠ Jovan Jovanović Zmaj	Novi Pazar
18	Jasmina Rašljanin	OŠ Vuk Karadžić	Novi Pazar
19	Enisa Jejna	OŠ Selakovac	Novi Pazar

Табела 1. Расподела одговора испитаника у вези са проценом степена развијености компетенција

Описи компетенција	%				
	треба ми много помоћи	треба ми помоћи	компетентан сам	веома сам компетентан	без одговора
КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА НАСТАВНУ ОБЛАСТ, ПРЕДМЕТ И МЕТОДИКУ НАСТАВЕ					
Познајем наставни план и програм предмета који реализујем.	0,0	0,0	21,1	78,9	0,0
Познајем корелацију предмета са другим областима, односно предметима.	0,0	5,3	42,1	42,1	10,5
Поседујем дидактичко-методичка знања неопходна за предмет који предајем.	0,0	0,0	42,1	57,9	0,0
Планирам и програмирам рад, водећи рачуна да садржај учиним доступним ученицима (пријемчив, разумљив, интересантан).	0,0	5,3	26,3	63,2	5,3
Планирам примену различитих метода, техника и облика рада и доступних наставних средстава ради ефикасности и ефективности наставног процеса.	0,0	5,3	42,1	52,6	0,0
Континуирано пратим и вреднујем ученичка постигнућа користећи различите начине вредновања у складу са специфичностима предмета који предајем.	0,0	0,0	52,6	47,4	0,0
Пратим и вреднујем интересовања ученика у оквиру предмета који предајем.	0,0	5,3	15,8	73,7	5,3
КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА ПОУЧАВАЊЕ И УЧЕЊЕ					
Поседујем знања о когнитивном развоју ученика (когнитивним ступњевима и зони наредног развоја).	0,0	5,3	68,4	15,8	10,5

Описи компетенција	%				
	треба ми много помоћи	треба ми помоћи	компетентан сам	веома сам компетентан	без одговора
Поседујем знања о природи учења, различитим стиловима учења и стратегијама учења.	0,0	5,3	52,6	36,8	5,3
Примењујем различите облике рада и активности у складу са знањима и искуствима којима ученици располажу, индивидуалним карактеристикама и потребама ученика, постављеним циљевима, исходима, садржајима и карактеристикама контекста у којем радим (индивидуализација).	0,0	5,3	47,4	47,4	0,0
Подстичем и подржавам различите стилове учења ученика и помажем развој стратегије учења.	0,0	10,5	47,4	36,8	5,3
Подржавам ученике да слободно износе своје идеје, постављају питања, дискутују и коментаришу у вези са предметом учења.	0,0	0,0	15,8	84,2	0,0
Пратим и вреднујем постигнућа ученика, примењујући, објективно, јавно, континуирано и подстицајно оцењивање, дајући потпуну и разумљиву повратну информацију ученицима о њиховом раду.	0,0	0,0	57,9	42,1	0,0
Процењујем потребе ученика за додатном подршком у учењу.	0,0	10,5	68,4	21,1	0,0
КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА ПОДРШКУ РАЗВОЈУ ЛИЧНОСТИ УЧЕНИКА					
Знам и разумем физичке, емоционалне, социјалне и културне разлике међу ученицима.	0,0	5,3	47,4	47,4	0,0
Познајем и разумем психички, емоционални и социјални развој ученика.	0,0	21,1	31,6	47,4	0,0
Поседујем знања о начинима подршке ученицима из осетљивих друштвених група.	0,0	26,3	47,4	26,3	0,0
Познајем различите врсте мотивације и начине мотивисања ученика.	0,0	5,3	63,2	31,6	0,0

Описи компетенција	%				
	треба ми много помоћи	треба ми помоћи	компетентан сам	веома сам компетентан	без одговора
Умем да препознам, мобилишем и подстичем развој капацитета свих ученика уз уважавање индивидуалности.	0,0	5,3	68,4	26,3	0,0
Ангажујем ученике у различитим активностима, уважавајући њихове индивидуалне разлике и законитости психичког развоја.	0,0	5,3	42,1	52,6	0,0
Обезбеђујем могућности и окружење за активности, интересовања и потребе ученика уважавајући њихове ставове и мишљења.	0,0	5,3	63,2	31,6	0,0
Подстичем самопоуздање, самопоштовање и подижем ниво аспирација свих ученика.	0,0	0,0	36,8	63,2	0,0
Користим различите поступке за мотивисање ученика.	0,0	5,3	26,3	68,4	0,0
Евалуирам сопствени рад анализирајући и пратећи мотивацију, задовољство, активност ученика на часу, њихову самосталност и истрајност у раду.	0,0	0,0	57,9	42,1	0,0